

Warszawa: WSiP.

14. Sorokosz, I. 2010. *Awareness of the problem and selected aspects of self -assessment and the school situation*. Poznań: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa.

15. Dyscalculia and Maths Difficulties. Available at: <https://dyslexia.ie/info-hub/about-dyslexia/dyscalculia-and-maths-difficulties/> [Accessed 05.02.2024].

16. Some Remediation Principles for Dyscalculia and Acquired Dyscalculia. Available at: <https://www.bdadyslexia.org.uk/dyscalculia/professor-mahesh-c-sharma-full-article-bda-handbook-2022> [Accessed 21.01.2024].

УДК 37.011.3-051:316.647.5:37.064.2(045)

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ ЯК УМОВА УСПІШНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З УЧНЯМИ

Барчі Б.В., Шелея Е.М.

TOLERANCE OF THE TEACHER AS A CONDITION FOR SUCCESSFUL INTERACTION WITH STUDENTS

Barchi Beata, Sheleia Evelina

У статті проаналізовано поняття «толерантність», обґрунтовано важливість та особливості формування толерантності вчителя та учнів школи. Охарактеризовано чинники, що впливають на ефективність процесу формування толерантності. На основі аналізу праць науковців дано визначення педагогічних умов формування та структурні компоненти толерантності.

Ключові слова: толерантність, вчитель, ефективність, професіоналізм, терпимість, емоції, ненасильство, соціальна дистанція.

Education of individual tolerance, as a form and method of interpersonal interaction and a model of behavior, acquires special significance and is one of the most important problems of the education process. The purpose of the article is to do a theoretical analysis of tolerance as a complex, multifaceted and multicomponent phenomenon that is studied and understood in the context of various aspects of psychology and pedagogy. The article analyzes the concept of "tolerance", substantiates the importance and peculiarities of the formation of tolerance of the teacher and school students. The factors affecting the effectiveness of the tolerance formation process have been characterized. Based on the analysis of the scientists' works, the pedagogical conditions of formation and structural components of tolerance have been defined.

It has been substantiated that the unity of the goals of the teacher and the student is one of the success factors in the formation of tolerance. The prospects for further research in the diagnosis of the formation of tolerance of schoolchildren have been outlined.

Keywords: tolerance, teacher, efficiency, professionalism, tolerance, emotions, nonviolence, social distance.

Виховання толерантності особистості, як форми і способу міжособистісної взаємодії та моделі поведінки набуває особливої значимості та є однією з найважливіших проблем процесу освіти. В рамках педагогічного процесу сьогодення головне навантаження і відповідальність за якість

виховання свідомої і стійкої толерантної поведінки лягає саме на освітнє середовище, на педагогів - вчителів, вихователів, соціальних педагогів, психологів. Головною умовою, що забезпечує своєрідність взаємодії в педагогічному процесі, є характер стосунків, який складається між усіма його учасниками. Серед усього розмаїття стосунків центральне місце посідає толерантне ставлення, в якому виражається міра прийняття людини та терпіння з боку педагога в ситуаціях, коли вона (людина) не відповідає вимогам та очікуванням.

Методологічним підґрунтям терпимості й толерантності є, як відомо, гуманістична філософія та психологія. Насамперед, це праці М. Бубера, А. Маслоу, К. Роджерса, В. Франкла, Г. Allport, психологія вибачення, психологія та педагогіка ненасильства. Для М. Бубера терпимість являє собою невіддільну частину діалогу між «Я» і «ТИ», за якої відбувається справжня зустріч у стосунках, позиціях, можливостях. У контексті теорії «здорової особистості» А. Маслоу толерантність виступає як один із провідних принципів, що дає ключ до розуміння суті людини, пояснює специфіку взаємодії людей. Терпимість, за А. Маслоу, це один зі шляхів самоактуалізації особистості, можливість вибору, особистісного зростання, міра прийняття себе та інших людей такими, якими вони є, можливість встановлення з оточуючими доброзичливих особистісних стосунків. Принцип терпимості досить яскраво виражений у руслі концепції «повноцінно функціонуючої особистості» [7].

Надати допомогу іншій людині, зокрема у розв'язанні проблем, що виникають у неї, можна не директивно, а спираючись на прагнення людини до свободи і до позитивних змін. Це стає можливим завдяки безумовному прийняттю людини, емпатичному розумінню та конгруентності. У результаті стимулюється тенденція особистості до самоактуалізації, реалістичного уявлення про себе, зняття суперечностей між «реальним я» та «ідеальним я», а відтак - людянішого, терпимішого ставлення до себе та оточення.

На думку вченого, який показує шлях духовного розвитку людини, що рухається шляхом пошуку й реалізації смислів, толерантності відводиться роль

невіддільної складової такого розвитку, оскільки цей розвиток має цілісний характер, який виражається в осягненні цінностей творення, переживання, ставлення, і розгортається в напрямі здобуття свободи, незалежності, гнучкого реагування на мінливі життєві ситуації [1].

Розвиток людини відбувається у взаємозв'язку із соціумом. У науковій літературі виокремлено шість критеріїв зрілої особистості: широкі межі «Я» як здатність подивитися на себе збоку та соціальна активність; здатність до теплих сердечних соціальних стосунків (зокрема й толерантність); емоційна нетурботливість та самосприйняття (уміння впоратися з власним емоційним станом); реалістичне сприйняття, досвід та домагання; здатність до самопізнання та почуття гумору; спрямовувальна (цільна) життєва філософія [5].

Таким чином, терпимість, або толерантність, є життєво важливою особистісною властивістю. Прояви прощення в міжособистісних стосунках можуть бути визначені як рішення: відмовитися від негативних думок, емоцій та поведінкових проявів щодо людини, яка завдала незаслуженої образи; заохочувати позитивні думки, емоції та поведінкові прояви щодо того самого кривдника, тобто проявляти терпимість. Ненасильство розглядається як ідеологічний, етичний і життєвий принцип, в основі якого лежить визнання цінності всього живого, людини та її життя; заперечення примусу як способу взаємодії людини зі світом, природою, іншими людьми, способу розв'язання політичних, моральних, економічних і міжособистісних проблем і конфліктів, утвердження й посилення прагнення всього живого до позитивного самовираження [6].

Базовим поняттям цього напрямку гуманістичної науки є прийняття позиції ненасильства. Автори виокремлюють психологічні умови набуття особистістю позиції ненасильства: прийняття власної особистості; подолання психологічних захистів; усвідомлення рівня власного егоцентризму та набуття асертивності; формування терпимості. Терпимість виступає в даній теорії як внутрішній гнучкий механізм існування позиції ненасильства, вона

зорієнтована на іншу людину, прийняття і розуміння її в зіставленні з собою і своїми поглядами. Оволодіння терпимістю є вираженням особистісної зрілості. З психологічного погляду особливий інтерес становлять також питання визначення функцій терпимості й толерантності, їхніх видів, форм, психологічної структури [4].

Психологічний зміст толерантності не може бути зведений до окремої властивості чи характеристики. Це складний, багатоаспектний і багатокомпонентний феномен, що вивчається та розуміється у контексті різних аспектів психології та педагогіки.

Науковий аналіз і синтез результатів досліджень психологів дозволили сформулювати визначення педагогічної толерантності як володіння вміннями і навичками толерантної взаємодії з усіма суб'єктами освітнього процесу. Тобто, це вміння будувати відкриті та конструктивні відносини з учнями, колегами, батьками, адміністрацією та іншими учасниками освітнього середовища, не дискримінувати, а допомагати розвивати різні потенціали та потреби кожного із них [5].

Педагогічна толерантність є соціальною категорією, яка виявляється в настановленні на прийняття іншої людини, в здатності емпатично розуміти її погляди та почуття, а також в здатності до відкритого та довірчого спілкування. Ця якість педагога виявляється через активний соціокультурний підхід до спілкування та навчання, де кожна людина розглядається як унікальна особистість зі своїми унікальними потребами та можливостями [2].

Комплексна діагностика педагогічної толерантності вчителя загальноосвітньої школи, підкреслює важливість комунікативно-педагогічної толерантності як професійної якості вчителя. Ця якість сприяє підвищенню ефективності його виховної та навчальної діяльності, оскільки вона дозволяє побудувати позитивні взаємини з учнями та сприяє їхньому розвитку [3].

Важливою методологічною умовою дослідження толерантності є вивчення якостей особистості вчителя, які впливають на формування педагогічної толерантності, а також особливостей сприйняття партнера по

спільній діяльності. Дослідження цих аспектів дозволяє краще розуміти, як педагогічна толерантність формується та виявляється в педагогічній практиці, та розвивати стратегії та підходи до її підвищення у вчителів загальноосвітніх шкіл [7].

Комунікативно-педагогічна толерантність позитивно впливає на низький рівень тривожності, щирість і товариськість у відносинах з оточуючими, емоційну залученість, природність і безпосередність у спілкуванні, а також високий рівень інтелекту. Упевнена адекватність вчителя, виражена у життєрадісності, спокої і відчутті безпеки, сприяє зняттю напруги у взаємодіях з усіма суб'єктами освітнього процесу та прийняттю інших людей такими, які вони є.

За результатами дослідження виявлено, що зі стажем роботи вчителя зменшується частка таких компонентів комунікативно-педагогічної інтолерантності, як невміння приховувати або хоча б згладжувати неприємні почуття, що виникають при зіткненнях з некомунікабельними партнерами, і невміння або небажання розуміти або приймати індивідуальність інших людей. Це може свідчити про те, що з роками вчителі стають більш відкритими та толерантними у відносинах з іншими. Показник дивергентності (кількість позитивних зв'язків) у педагогів з високим рівнем комунікативно-педагогічної толерантності вище, ніж у інтолерантних педагогів. Це свідчить про те, що толерантні вчителі мають більше позитивних відносин з оточуючими та виявляють більшу готовність до співпраці та позитивного спілкування [3].

Структура особистості толерантного педагога відрізняється більшою організованістю і інтегративністю в порівнянні з розрізною структурою якостей особистості інтолерантних педагогів. Це означає, що у толерантних вчителів різні якості і характеристики сполучаються в єдину цілісну структуру, що сприяє їхній більш ефективній та адаптивній діяльності [6].

У вчителів з високим рівнем педагогічної толерантності при оцінці особистості учнів використовуються диференційовані характеристики, ідеальний учень для них відрізняється активністю, самостійністю,

ініціативністю. У вчителів з низьким рівнем толерантності ідеальний учень оцінюється лише як працьовитий та тихий. Соціальна дистанція між суб'єктами навчально-виховного процесу у педагогів з недостатньо розвинутою толерантністю характеризується офіційністю та скороченням міжособистісних відносин до мінімуму. У вчителів з високим рівнем педагогічної толерантності мається менша соціальна дистанція, і вони зберігають позитивні відносини з усіма суб'єктами освітнього процесу.

Толерантність є складним психологічним феноменом, і вона не може бути гарантована лише знаннями, уміннями, навичками або певними «психічними рисами». Толерантність полягає в умінні приймати інших людей, розуміти їхні погляди і діяти конструктивно відносно різних точок зору.

Толерантність може бути розвинена та активована у кожної людини, але це вимагає зусиль і внутрішньої готовності. Людина повинна бути відкритою до нових ідей і думок, бути готовою слухати інших і вивчати їхні переконання та перспективи. Це вимагає самовдосконалення, самосвідомості і постійного вдосконалення своїх відносин з іншими людьми. Толерантність варто розглядати не тільки як якість, але і як систему внутрішніх ресурсів особистості вчителя, які відображають його готовність і здатність позитивно та об'єктивно розв'язувати складні задачі взаємодії з дітьми.

Таким чином, можна зробити висновок, виховання толерантності вимагає чіткого усвідомлення доцільності педагогічних впливів, чіткого визначення мети, перш за все, педагогом. Формування даної якості можливо тільки при наявності мотивації і усвідомленні школярем того, навіщо саме йому необхідна ця якість (особиста мета) і усвідомлення значущості для суспільства (соціальна мета). Єдність цілей вчителя і учня є одним з факторів успішності формування толерантності. Перспективами подальших досліджень вбачаємо у діагностиці сформованості толерантності школярів.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2012. 256 с.

2. Максимова О. О. Позиція толерантності вчителя НУШ Система підготовки майбутніх фахівців у контексті становлення Нової української школи: монографія / за заг. ред. В. Є. Литнєва, Н. Є. Колесник, Т. В. Завязун. Житомир: Вид. О. О. Євенок, 2019 344 с.
3. Молчанова А. О. Толерантність як ціннісна основа професійної діяльності педагога: посібник. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 2013. 150 с.
4. Орловська О. В. Толерантність та її сутнісні характеристики. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2012. С. 159–163.
5. Пірен М. І. Толерантність – дієвий чинник злагоди та консолідації в сучасному українському суспільстві. *Вісник НАДУ*. 2015. № 2. С. 51-56.
6. Савченко О., Андрусич О. Вчимося толерантності. *Учитель початкової школи: науково-методичний журнал*. 2014. № 9(16). С. 4–8.
7. Ханстантинов В. О. Моральні засади толерантності. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Політологія. Соціологія. Філософія*. 2010. Вип. 15. С. 55-61.

References

1. Bekh, I. D. 2012. *Osobystist' u prostori dukhovnoho rozvytku [Personality in the space of spiritual development]*. Kyiv: Akademvydav.
2. Maksimova, O. O.; Lytnyov, V. E., Kolesnyk, N. E., and Zavyazun, T. V. eds., 2019. *Pozytsiya tolerantnosti vchytelya NUSH Systema pidhotovky maybutnikh fakhivtsiv u konteksti stanovlennya Novoyi ukrayins'koyi shkoly [The position of tolerance of the teacher of NUS. The system of training future specialists in the context of the formation of the New Ukrainian School]*. Zhytomyr: Ed. O. O. Evenok.
3. Molchanova, A. O. 2013. *Tolerantnist' yak tsinnisna osnova profesiynoyi diyal'nosti pedahoha [Tolerance as a valuable basis of a teacher's professional activity]*. Kyiv: Institute of Pedagogical Education and Adult Education of National Academy of Sciences of Ukraine.
4. Orlovska, O. V. 2012. *Tolerantnist' ta yiyi sutnisni kharakterystyky [Tolerance and its essential characteristics]*. *Collection of scientific works of the Khmelnytskyi Institute of Social Technologies of the University "Ukraine"*, pp. 159-163.
5. Piren, M. I. 2015. *Tolerantnist' – diyevyy chynnyk zlahody ta konsolidatsiyi v suchasnomu ukrayins'komu suspil'stvi [Tolerance is an effective factor of harmony and consolidation in modern Ukrainian society]*. *Bulletin of NADU*, 2, pp. 51-56.
6. Savchenko, O., and Andrusych, O. 2014. *Vchymosya tolerantnosti [Learning tolerance]*. *Elementary school*, 9(16), pp. 4–8.
7. Khanstantynov, V. O. 2010. *Moral'ni zasady tolerantnosti [Moral principles of tolerance]*. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Political science series. Sociology. Philosophy*, 15, pp. 55-61.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>